Танас Вражиновски

ЕДЕН НЕОСТВАРЕН ПРОЕКТ – ВО СПОМЕН НА БУГАРСКАТА ФОЛКЛОРИСТКА РОСИЦА АНГЕЛОВА- ГЕОРГИЕВА

Апстракт: Росица Ангелова е позната бугарска фолклористка, која, меѓу другото, го истражуваше Илинденскиот фолклор. Благодарение на сличната проблематика со која се занимававме, доаѓа до поблиско запознавање и до идејата за издавање, во Македонија, на нејзините необјавени теренски записи, собрани меѓу македонските бегалци во Бугарија, поврзани, главно, со илинденскиот прозен фолклор. Тоа беше нејзина животна желба. Кога заедничката работа беше, речиси, при крај, од непознати причини, по нејзината смрт, реализацијата на нејзината желба не се оствари.

Клучни зборови: фолклористика, песни, преданија, спомени, теренски материјали.

Росица Ангелова е позната бугарска фолклористка со значаен научен опус. Таа е присутна и кај македонската фолклористичка јавност со повеќе научни прилози. Посебно беше заинтересирана за македонскиот револуционерен фолклор, односно за илинденскиот. Таа е една од ретките истражувачи во Бугарија, која го проучуваше ликот на Гоце Делчев во народните песни и преданија. Во 1953 година ја објави најверојатно првата статија посветена на Гоце Делчев¹. Росица Ангелова е една од првите странски учесници на Меѓународниот симпозиумот посветен на балканскиот фолклор во Охрид, во организација на Институтот за фолклор од Скопје, каде што настапуваше со свои реферати².

¹ Росица Ангелова. 1953. „Неписаната биографија за Гоце Делчев“. *Сейтември*, год. VI, бр. 5, София, 80–93.

² Росица Ангелова-Георгиева. 1969. „Някои особености в поетиката на револуционниот фолклор откроя на XIX век и началото на XX в. в централните и источни части на Балканскиот полуостров“. *Македонски фолклор*, год. II, бр. 3-4. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, 91–106; Росица Ангелова. 1973. „Один из балладных мотивов в весенних песнях южных славян“. *Македонски фолклор*, год. VI, бр. 12. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, 25–29; Rosica Angelova-Georgieva. 1975. „La culture theatrale folklorique chez les slaves du sud a travers leurs costumes et leurs, jeux d’hiver en travestie set avec masques“. *Македонски фолклор*, год. VIII, бр. 15-16. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, 353–361; Росица Ангелова-Георгиева. 1978. „Комизм в южнославянском повестователном фольклоре с общественной тематикой“. *Македонски фолклор*, год. XI, бр. 21-22. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, 205–230; Росица Ангелова-Георгиева. 1986. „Фолклорната проза – източник за етнопсихологија и културна историја. *Македонски*

Со Росица Ангелова се запознав за време на одржувањето на III меѓународен симпозиум за балканскиот фолклор во Охрид во 1973 година. Нашите контакти се зацврстија за време на одржувањето на Конгресот за југоисточни истражувања во Букурешт, каде што и двајцата настапивме со свои реферати. Учеството и заедничките разговори на овој Конгрес беа пресудни во нашите понатамошни контакти и соработка. Во тоа време јас барав соодветна тема за да пријавам докторска дисертација. Една од опциите беше Илинденскиот прозен фолклор.³ Со големо задоволство ја поддржа мојата идеја и ми вети одредена помош. Таа ми откри дека располага со богат теренски материјал посветен на Илинденското востание, собран од македонските бегалци во Бугарија, првин во градот Шумен, каде што таа живеела со своите родители, а потоа и во други делови на Бугарија. Собраниот материјал не е објавен досега. Во наредните години нашата комуникација се задлабочи и дојдовме до идејата материјалот, во вид на зборник, да биде објавен во Македонија. Тоа беше нејзина најголема желба.

Пред да ги изнесам работите околу подготовката на Зборникот од страна на Росица Ангелова, сакам да се задржам на некои моменти од нејзината собирачка дејност меѓу македонските бегалци, во конкретниов случај во градот Шумен, а потоа и во другите делови на Бугарија. Во 1935 година, во овој град ја заврши гимназијата и тука се запозна со животот на бегалците. Нивната бројка беше доста голема. Посебно беше трогната од нивната љубов кон својата татковина присутна во раскажувањата и во песните за Илинденското востание. Според неа, најверојатно, во овој дел на Бугарија, народот не знаел за Илинденското востание. Ете како таа ја опишува атмосферата на празнувањето на Илинден во овој град:

Најголемиот празник за нив беше Илинден. Уште сабајлето кога времето беше ладно тие тргнуваа со целите свои семејства, со децата и возрасните кон Кошковите над градот. И започнуваа таму со спомени и со песни и во секој збор се расправаше, оживуваше, се дишеше за загубената татковина. За прв пат тогаш слушнав за востанието, кое ја опфати Македонија во пламен. За прв пат слушнав и песни за него

(Личен архив).

фолклор, год. XIX, бр. 37. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, 39–49; Росица Ангелова-Георгиева. 1987. „Естетиката на пластичната обредна уметност“. *Македонски фолклор*, год. XX, бр. 39–40. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Росица Ангелова. 1989. „Расказните жанрови во народното творештво (проблеми на класификацијата и систематизацијата)“. *Македонски фолклор*, год. XXII, бр. 43. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, 119–120.

³ На идниот мој ментор, проф. Кирил Пенушлиски, му ја предложив оваа тема за изработка на докторска дисертација. Тој не ја прифати и ми предложи друга тема, која всушност, не ме привлекуваше, но ја прифатив поради почитта кон Професорот.

Според погорните зборови на Росица Ангелова, во тој дел на Бугарија луѓето не знаеле за Илинденското востание. Дознале благодарение на македонските бегалци, од нивните песни и преданија. Тоа беше првата нејзина средба со народната македонска револуционерна песна и проза, која ја придружуваше низ целиот нејзин живот. Таа се покажа како една од најсериозните и најистрајните собирачи и истражувачи на Илинденскиот фолклор. Го собирала низ повеќе краишта на Бугарија, каде што македонската емиграција била најбројна и тоа од повеќе краишта на Македонија. Сепак, најмногу собирала во Пиринска Македонија и во Софија. Всушност, долготрајната собирачка дејност на овој фолклор, главно, се сведува на целата нејзина теренска работа. Ете, како таа ја опишува ова своја дејност во Софија кога емигрантите дознале дека собира песни и преданија за Илинденското востание.

Кога се разнесе веста меѓу емигрантите од Македонија, со голема брзина ги опфати не само населбите, кои беа густо населени со нив, но и улиците, каде што живееја по едно-две семејства, ергенски соби, пекарници, слаткарници занаетчиски работилници. Пред јас да ги побарам – децата на Македонија притрчуваа кај мене. Ме наоѓаа на работа, ме откриваа дома, ме пресретнуваа насекаде и во секое време (...). Ме бараа возрасни жени и мажи, ме бараа и млади луѓе. Доаѓаа учители, доаѓаа луѓе без образование. Доаѓаа мирни луѓе, слободни – доаѓаа и изморени од работа и грижи. Кај сите со еднаква сила живееше љубовта кон Македонија, љубовта кон слободата, за која се бореа

(Личен архив).

Росица Ангелова ги почитуваше најсовремените методи при запишување на песните и на преданијата. Го почитуваше и јазикот на информаторите. Во врска со тоа, во својот Предговор кон Зборникот, напиша:

Јазикот на тие материјали, запишувани повеќе од половина век ги одразува промените, внесувани од времето и од говорот на местата, каде што се населуваат емигрантите. Говорните особености на родниот крај се крстосуваат со месниот дијалект. Кон тоа се додава поголемо или помало влијание на литературниот бугарски јазик. На таков начин се доби јазична лабилност, која најмногу се пројавува во фонетиката – но во извесна мера ја засегнува морфологијата и речникот

(Личен архив).

Таа не вршела никакви интервенции врз текстовите. Секогаш се трудела да не ја наруши нивната автентичност. Со ниту еден збор, со ниту еден звук, како што пишува таа во Предговорот. Во своите записи ги зачува сите особености на јазикот на раскажувачите и пејачите, со целата нивна недореченост и последователност. Тоа не е само одраз на автентичноста, ќе нагласи, туку во неа живеат значајни процеси, коишто се очигледни на прв поглед.

Сите материјали што се поместени во Зборникот, главно, ги запишувала пред публика барем од две-три лица. Во нив се прикажани репликите, кои си ги разменуваат тие, разговорите, нивните прашања, нивниот однос кон тоа што го раскажуваат или го слушаат. Го тераат пејачот или раскажувачот да објаснува, да толкува, да ја дополнува фолклорната творба со бројни прашања. Тие содржат објаснувања на тоа што не е доволно развиено или недоволно објаснето во песната или во преданието. Р. Ангелова веднаш по секоја творба дава објаснувања на зборови, на поими и на карактеристични месни форми и изрази. Таквите објаснувања се поврзани со конкретниот текст кои асоцираат на нив, кои произлегуваат од него. Во директна врска со текстот се и објаснувањата на елементи, кои се присутни во него, но никогаш не се употребувани во тој вид и дури не се разбрани од сите оние што ги исполнуваат или слушаат. Нејзините информатори ги наведуваат мотивите на одредени дејства, соопштуваат кога и каде точно се случува настанот доколку не е посочен во песната или во преданието, за кого се однесуваат, во случај да не се споменува името на јунакот. Исто така, таа дава кратки биографски моменти за информаторите: местото и годината на раѓање, потоа податоци за местото каде што ги забележала песните и преданијата и годината кога ги забележала, и од кого ги имаат слушнато или, пак, се директни учесници. Мошне важни се нејзините разговори со информаторите. Во нив се откриваат неочекувани информации за животот на илинденскиот фолклор: кога, каде, по кој случај била создадена песната или преданието, колку често и до кога се исполнуваат тие, на кого му биле сакани и зошто. Според неа, на таков начин може да се препознае дали песната или расказот се нови или се стари, но осовременети и тоа кога, при какви околности се случил настанот. Сите овие информации сведочат дека Росица Ангелова беше вистински теренски истражувач, кој совесно и прецизно ги пренесуваше погледите на своите информатори. Во тој поглед беше многу педантна. За неа најважна беше историската вистина, која произлегувала од песните и од преданијата. Таа настојувала точно да ја прикаже.

Росица Ангелова, како што самата укажува во Предговорот, со ништо не можела да ја изрази својата благодарност и љубов кон информаторите, кои целосно се отворале пред неа. Единствената можност тоа да го стори било да подготви книга. Имам чувство како да ѝ оставиле аманет тие, кој го разбрала и сакала да го исполни: „Пишувај, чедо! Толку истории ти раскажавме, колку песни ти испевавме... Пиши! Кога ќе си замине од овој свет да не се забораваат“. Не ги заборашила овие зборови и пристапи кон реализација. Но, во тој период во Бугарија да се печати таква книга било невозможно, па таа забележала:

Од тогаш поминаа четириесет години. По причини, кои не сакам да ги споменувам, книгата си остана само мечта за сите нив и за мене. Не престанав да ја дополнувам со нови и нови записи, иако сфатив дека ќе остане само еден примерок напишан на машина од моите необјавени материјали. Таква ќе беше нејзината судбина

(Личен архив).

Сепак, во нејзиното писмо од 1 ноември 1998 година таа открива една од причините:

Танасе, ако дојде таков ден – нели нема да ги подложиш и моите страници на фонетска обработка? Верувам да бидат разбрани и на нашиот јазик, ако некој посака да ги прочита. И нема да ја поправаш лабилноста во говорот на информаторите, како што не сум го направила и јас. Тоа, исто така, беше една од причините – не најважната – поради која книгата остана неиздадена: и вашите и нашите, меѓу другото, веднаш се факаа за јазикот

(Личен архив).

Јазикот на материјалите бил еден од причините за необјавувањето на книгата во Бугарија и кај нас. Мене не ми беше познато дали таа претходно водела разговори со некој во Македонија за објавување на нејзините материјали. Ако постои таква личност, сигурно беше Блаже Ристовски, кој од порано знаеше за материјалите на Росица Ангелова. Во една таква ситуација, книгата која содржи материјали од пред 40 години, а не можеше да се печати, според нејзините барања, ја врза папката во која се наоѓаа песните, преданијата и спомените, и навидум се помири со нивната судбина. Но, за еден истражувач, каков што беше таа, таквата ситуација ѝ даде поттик да продолжи со собирање на нови материјали, нови варијанти, нови песни и нови преданија.

Во една од нашите средби во Софија таа реши, со таквата ситуација, да се сподели со мене. Ме покани дома кај неа и ми ги даде материјалите да ги прочитам. Се разбира, јас веднаш се зафатив со читање. Откако завршив со дел од прочитаните материјали, се зачудив и се возбудив како таа успеала да подготви книга, целосно посветена на македонскиот револуционерен фолклор, односно на илинденскиот фолклор, и песнички и во проза. Голема љубов имаше во нејзините записи кон Македонија и кон луѓето, кои ѝ овозможиле да ја подготви. Песните ми оставија длабок впечаток и не можев туку така да поминам покрај нив. Мојата возбуденост ја забележа Росица и неочекувано ме праша дали јас би можел да се зафатам со објавувањето на Зборникот во Македонија. Се разбира, се согласив да ја исполнам нејзината желба. Во Предговорот напишала:

Ја прочита, се возбуди и реши дека треба да се објави – и тоа таму каде се создадени песните и преданијата. И веднаш реши да ја прифати огромната работа по фонетската и компјутерската обработка и грижите за нејзино публикување. За мене ми претставува особено задоволство оваа книга, со која живеев толку години и во која чука пулсот на толку луѓе да биде подготвена за печатење токму од Танас Вражиновски

(Личен архив).

Таа ми вети дека ќе пристапи целосно да ја подготви книгата, а мојата готовност за објавување кај нас ја смета за чудо. Во своето писмо од 12 февруари 2005 година стои:

Направи чудо да ја има. Во таа книга – во неа е целата моја љубов и целата моја болка за Македонија кои ги почувствував на дванаесет години – тогаш ги слушнав, тогаш ги запишав првите илинденски песни

(Личен архив).

Од тој момент и јас почнав сериозно да размислувам на каков начин да се објави книгата на Росица Ангелова *Забучи џешка џланина* во Македонија. За нејзиниот став разговарав со Блаже Ристовски, кој, како што истакнав погоре, беше запознаен со нејзините материјали. Се разбира, тој ја поддржа мојата идеја. Со писмо од 5 март 2005 година официјално го известила за мојата готовност да се зафатам со потребните подготовки на книгата за објавување, меѓу другото и со транскрипцијата на записите. Од непознати причини не добила повратен одговор од него. Поради неговото молчење се посомневала дека веќе нема интерес книгата да се публикува во Скопје. Оваа нејзина претпоставка не ми е прифатлива, бидејќи Блаже Ристовски високо ги оценил материјалите на Росица Ангелова. Во Предговорот кон Зборникот со песни за: Гоце Делчев, Јордан Пиперката и Питу Гули, пишувајќи за нејзината статија *Ненајшаната биографија на Гоце Делчев*, напиша:

Ние се надеваме дека што поскоро во целост ќе бидат публикувани тие записи, направени во текот на последните педесетина години, и не само затоа што тој е мошне богат, туку што тоа е и најрано запишан фонд на македонската револуционерна народна песна⁴.

Нашата соработка, во врска со подготовката на книгата, продолжи со мои посети кај неа во нејзиниот дом во Софија. Во тоа време често патував за Полска преку Софија и секогаш ја посетував Росица, која ме запознаваше со текот на работата врз Зборникот. Исто така, имавме и одредена кореспонденција, во која ми ги опишуваше своите проблеми и размислувања. Во писмото од 1 ноември 1998 година ме извести дека планира да подготви две книги: прва и втора. Втората книга не е напишана. Ми го испрати само насловот и содржината. Насловот на втората книга ќе гласи: *Забучи џешката џланина*, со поднаслов: *Стихијата на македонската револуционерна џесна*. Ете ги главните глави: „Идејата за слобода во животот и фолклорот на Македонија“, „Фолклорот на организираната борба“, „Гоце Делчев во

⁴ *Македонски народни џесни: за Гоце Делчев, Јордан Пиперката и Питу Гулев*. Избор, ред. и забелешки Блаже Ристовски. Музиколошка обработка Ѓорѓи Ѓоргиев, соработник Татјана Жежел-Каличанин. Скопје: Македонска книга, Институт за фолклор (Скопје 1974: 12).

песните, спомените и преданијата“, „Илинден“, „Борбата продолжува“, „Стихијата на македонската револуционерната песна ‘Поетиката’“, „Македонската револуционерна песна во претставите, во чувствата, во животот на тие кои ја создаваат, спомнуваат и слушаат“ и „Изворот на нејзиното совршенство“. Секоја глава содржи поглавја. Но, сепак, за неа најважно беше да се печати зборникот со песни и преданија. Ете ја содржината: „За книгата и нејзиното создавање“, „Песни, спомени, преданија“. Тука се дадени само именувањата на главите: насловите и бројката на творбите ќе бидат одбележани откако ќе заврши нивното уточнување. На крајот таа дава регистар на селата во кои се запишани записите, потоа селата од кои потекнуваат песните, спомените и преданијата и регистар на информаторите. Таа, во македонскиот револуционерен фолклор, гледа уникатна појава, која се однесува на поврзувањето на песните со преданијата и со спомените. Според неа, добрите раскажувачи се и најталентирани пејачи. Кој знае револуционерни песни, раскажува и спомени и преданија. Оној што раскажува спомен и предание, го илустрира со песна. Тие заемно се надополнуваат.

За време на една од нашите средби ѝ предложив фолклорните текстови да бидат објавени според македонскиот правопис. Таа го прифати мојот предлог со задоволство, па во писмото од 5 март 2005 година ми напиша:

Ти благодарам Танасе, за убавите зборови – најмногу за готовноста да направиш сè за издавањето на „Забучи тешка планина“. Не ти напишав ништо за ова прашање, бидејќи толку многу се изградував на твојата прекрасна идеја да ги предадеш фолклорните текстови според македонскиот правопис – само на таков начин ќе стигнат до срцата на Македонците со своето неповторливо звучење!

(Личен архив).

Работејќи интензивно врз книгата, кај неа се појавија некои проблеми, пред сè, од здравствена природа, кои влијаеле за нејзиното завршување. Треба да се има предвид дека во тоа време Росица Ангелова влезе во втората половина од осумдесеттата декада од својот живот. Во цитираното писмо од 12 февруари 2005 година ми напиша:

Пред две години и четири месеци, кога брзав, борејќи се со болките од артритисот, кој се засилуваше, да ја завршам „Забучи тешка планина“, за стотата година од Илинден – и мислев дека навистина сум ја завршила! – артритисот ме удри со таква сила и ме падна на креветот, од кое уште не можам да станам. (...). Како некоја сила да ме кутна, за повторно да ја напишам оваа книга, која зрееше во мене низ целиот живот. Да ја напишам каква што е сега, низ овие две години и четири месеци во кревет, при деноноќните грижи на мојот син

(Личен архив).

Росица Ангелова во овој период имаше и други сериозни проблеми со здравјето. Прележа и една тешка операција. Од тогаш таа лежела во кревет и

во таква позиција ги вршела последните завршни уводни страници. Во споменатото писмо погоре таа ме извести дека ја завршила книгата *Забучи ѝешка ѝланина* и на Блаже Ристовски му го испратила насловот, посветите и последната страница на *Илинденската ѝприказна*. По некој ден ми ги испратила и мене. Ете точно како гласаше насловот и посветите: *Забучи ѝешка ѝланина* со поднаслов „Борбата за Слобода во македонските народни песни, во спомените, во преданијата пренесени во Бугарија“. Во однос на насловот таа предложи:

Насловот – златести букви врз снимката на Знамето на Република Македонија развеано на целата предна и задна корица. За сто и првата година на Илинденското востание, На Гоце Делчев за сто и првата година на неговата Бесмртност, За шестгодишнината на Република Македонија. На Македонија во која секоја шепа земја е осветена од загинатите за нејзината слобода

(Личен архив).

Следува нејзиниот потпис „Росица Ангелова-Георгиева“. Во продолжение посочува повеќе посвети и тоа: на сите информатори, на сите што го дадоа животот за Слободата, на сите што не ја дочекаа Слободата, на нивните деца раселени по светот, на народот што се стремеше кон Слободата. И на крајот: „На сите од сите страни кои го дадоа и го дават својот живот за Слободата“. И да заврши со една порака на еден од информаторите: „Сè гори и гасне – љубовта кон Македонија и кон Слободата нема да угасне“. Сепак, на овие прекрасни зборови, на Росица Ангелова би ѝ одговорил дека за жал и до денешен ден македонскиот народ не ја чувствува вистинската Слобода.

Росица Ангелова во *Илинденската ѝприказна* го гледа срцето на Македонија. Во неа е присутна целата творечка сила на Македонците, во неа е прикажана ненапишаната историја на македонската борба за слобода, јунаштвото и пожртвуваноста на народот. Таа имала посебно чувство кон Македонија. Тоа било полно со љубов и искреност. Најверојатно тоа се должеше на нејзиниот дедо, кој потекнувал од Битола, од неговите раскажувања полни со љубов и приврзаност кон неговиот роден крај. Во таа смисла, посебно влијание имале нејзините информатори, кои, исто така, се причинија да се развие кај неа една прекрасна и чиста љубов кон Македонија.

Таа високо го ценеше македонскиот фолклор. Беше пријатно изненадена и возбудена како во втората половина на XX век, кога народната поезија и проза го губат својот живот, таа откри дека во нејзината земја пред очите на македонскиот фолклор на борбата за слобода, достигна совршенство на творечки подем. Во своето писмо напишано на Илинден, 2001 година, таа напиша:

Ретко, неповторлива појава, чудо на творечкиот дух на Македонија! Во XX век тој создава фолклор рамен по својата убавина и сила на создавањето, кога фолклорот бил во својата зора и расцвет. Тој фолклор не исчезнува во времето. Не се исполнува само како спомен, како ехо од одминати настани. Тој е жив,

тој живее. Тој се прочистува, усовршува, идејно и уметнички се издигнува. И тоа продолжува до последните години на векот

(Личен архив).

Сепак, времето си го прави своето. Фолклорот постепено, пред нашите очи, исчезнува. И Росица беше свесна за тоа.

Во своето писмо од март 2005 година ми напиша дека во април ќе ме очекува да ја посетам. Помислив дека овој пат ќе ги добијам материјалите. Задоволен заминав за Софија. Пристигнав во станот, кој го делела со својот син. Ме пречека синот. Росица лежеше на подот на постелен душек. Беше болна. Лежејќи, силно ме прегрна. Седнав до неа. Се разви пријатна дискусија, која траеше до доцна вечерта. Зборувавме за книгата, за напорот што го направи да биде готова. Ме прашуваше за моето семејство: за сопругата, за децата, за познатите, во прв ред за Блаже Ристовски. Се пожали дека до денешен ден не добила одговор на нејзиното писмо. Гледајќи ја неа ми падна голема жал. Од една пргава жена, секогаш во движење, полна со идеи и ентузијазам, таа, со последни сили, ми зборуваше за работата околу книгата. И овој пат ја известив за готовноста на издавачката кука „Матица македонска“ да ја печати книгата и дека ѝ следи соодветен хонорар. Се договоривме дека по компјутерската обработка на материјалите, ќе ѝ ги вратам да ги провери. Росица беше готова да ми ги даде материјалите, кои веќе беа подготвени и се наоѓаа до неа. Во тој момент неочекувано реагираше нејзиниот син. Тој се спротивстави да ми ги даде материјалите со следниве зборови: „Посвои го Танас и дај му ги материјалите!“ Настана многу непријатна ситуација, која и самата Росица не ја очекуваше. Нејзиниот син цело време ја поддржуваше мајка си, и мене, за печатење на книгата во Македонија. Таа никогаш не ми спомна дека со синот имала некакво недоразбирање за предавањето на материјалите. Стануваше збор само за Зборникот со песните и преданијата. Предговорот кон него веќе го имав добиено. Не ми беше јасна неочекуваната постапка на синот. Се посомневав дека врз него влијаел некој. Не можев да си претпоставам како во тој момент се чувствувааше мајка му. Веднаш заклучив дека нејзиниот труд и нејзината огромна желба, како и моите залагања, паднаа во вода. Помислив дека нешто не е во ред. По овие зборови на синот, ништо не ми остана освен да станам и да си заминам. И така направив. Ја прегрнав силно Росица и разочаран го напуштив нејзиниот стан. Од тогаш помина повеќе од една година без да имам какви било информации од неа. Во декември 2006 година добив писмо од нејзиниот син. Со следниве зборови ме известил за смртта на мајка си:

Мама почина на 24 ноември, малку пред да заврши 90 години. Ништо веќе не може да се направи – како не можеше и тогаш. Би бил среќен ако запалите свеќа за неа крај гробот на Гоце Делчев – кого таа многу го сакаше, а исто така, во Охрид – каде што помина толку среќни денови благодарјќи на Симпозиумот и на вас. До последни сили работеше на книгата наречена „Забучи тешка планина“. Колку ја сакаше Македонија!

(Личен архив).

Ниту еден збор за судбината на материјалите. Единствено тој се наврати на мојот предлог тие да бидат средени според македонската азбука, кој, Росица Ангелова, со задоволство го прифати. Ми напиша дека последните нејзини зборови по тоа прашање – веќе зборувааше многу тешко – беа: „Да се издаде во Македонија – со бугарска азбука!“ Се разбира, овие зборови не ми беа прифатливи. Бев уверен, познавајќи ја неа, дека тие не се нејзини. Сепак, ова негово писмо ми даде некаква надеж дека можеби ќе го добијам, сепак, ракописот од Зборникот. Но, тоа не се случи. Во меѓувреме дознав дека и тој, самотен, починал во својот стан.

Каква е судбината на Зборникот на Росица Ангелова, не знам. Престојувајќи во Софија разговарав со некои негови и мои познати во Институтот за историја, но ништо не дознав.

Епилог

Во 2013 година на 5 и на 6 октомври во градот Сандански, Р. Бугарија се одржа средба на претставници на БАН и на МАНУ во врска со склучување на Договор за заемна соработка меѓу овие две научни установи. Во составот на македонската делегација бев вклучен и јас. Мојата задача беше да ја координирам соработката во областа на фолклористиката и етнологијата. Заминувајќи за Сандански со себе го понесов материјалот што го имав добиено од Росица Ангелова со намера да разговарам со некој од бугарските претставници за судбината на нејзините материјали, односно за *Зборникот*. Во врска со целата ситуација околу материјалите на Росица Ангелова го запознав тогашниот претседател на МАНУ, Владо Камбовски. Тој се заинтересира и организира средба со претседателот на БАН, Стефан Воденичаров, а подоцна се вклучи и директорката на Архивот на БАН. Во една пријатна атмосфера го запознав претседателот на БАН со материјалите со кои располагав: предговорот кон Зборникот, нејзините писма, во кои таа пишува дека нејзина желба беше Зборникот да се печати во Македонија, со текот на работата и со нејзината желба јас да ги подготвам сите работи околу печатењето. Академикот Стефан Воденичаров внимателно ги прегледа сите материјали и ја повика директорката на Архивот на БАН, која ја задолжи да се заложува за откривањето и за судбината на материјалите на Росица. Таа вети дека ќе го стори тоа веднаш по враќањето во Софија и ќе ме известува. До денешен ден немам никакво известување од неа. Судбината на материјалите на Росица Ангелова, по смртта на нејзиниот син, за мене останува голема загатка. Веројатно се кријат во некој од архивите во Софија, можеби во Архивот на БАН или во Архивите на Институтот за историја или во Институтот за етнологија и фолклористика со музеј, кои се во склопот на БАН. Аманетот на Росица Ангелова не се исполни.

Tanas Vražinovski

**AN UNREALIZED PROJECT – IN MEMORY OF THE BULGARIAN
FOLKLORIST ROSICA ANGELOVA-GEORGIEVA**

Summary

Rosica Angelova is a well-known Bulgarian folklorist, who, among other things, researched the Macedonian revolutionary folklore from the Ilinden Uprising period. She is the author of several scientific studies, known to the Macedonian scientific community thanks to her participation on the International Symposium on Balkan Folklore organized by the “Marko Cepenkov” Institute of Folklore.

In many years of her scientific work, she collected a lot of material from the Macedonian refugees in Bulgaria, mainly related to the Ilinden Uprising. Her wish was the material to be published in Macedonia. In that matter, we establish successful collaboration, which led to the preparation for publication of a collection titled *The Mountain Roared*, which contained a study of Ilinden folklore and field materials. Unfortunately, after her death, this manuscript was not handed over to me by her son and I have no information what became of it.